

ઇયળબેન ઇયળબેન,
આવો ને, બેસો ને મારી કને.
હું પણ એકાકી જ છું,
તમારી જેમ જ!
અને તમે એકાકી છો,
પેલા સમુદ્રની જેમ.
જે યુગોથી શોધી રહ્યો છે એના પૂર્વજોને
એનાં પોતાનાં પગલાંની છાપમાં.
ઇયળબેન, પૂછું એક સવાલ?
એ સમુદ્રને કદી ચરણ હતાં ખરાં?
મને તો યાદ નથી...

ઇયળબેન,
પેલાં વાદળો પર
કોઈક કરી રહ્યું છે ઢગલા
મારા ગામની સીમમાં વેરાયેલાં હાડકાંના.

પેલી ક્ષિતિજની પરસાળમાં
કોઈક બાંધી રહ્યું છે મેં જોયેલાં એ મેઘધનુષોને
નનામી પર.

કોઈક મારા કાનમાં સતત બોલી રહ્યું છે:
રામનામ સત્ હૈ.

કોઈક વસ્તુઓના ગળામાં લટકાવી રહ્યું છે
વસ્તુઓના પોતાના પડછાયા.

હું જોયા કરું છું બેઠો બેઠો
મારા દેહમાં થઈને કોઈક કરી રહ્યું છે આવનજાવન ક્યારનુંય.

કોણ હશે એ?
તમને ખબર છે ઇયળબેન?

ઇયળબેન, પાંદડે પાંદડે હળોતરાં કરતાં રહો.
એથી તમે ખોઈ નાખેલું તમારું અનન્ત
તમને જડશે એવું તમને લાગે છે ખરું?

મેં મારાં ખેતર ખોયાં
પણ મને એમાંનું કશું પાછું મળ્યું નથી
કાગળે કાગળે હળોતરાં કરવાથી.

તમે ભલે કહેતાં હો પણ હું માનતો નથી કે
એક જમાનામાં તમે અનન્તને
ગળામાં માદળિયાની જેમ બાંધીને ફરતાં હતાં.
એમ તો હું જનમ્યો ત્યારનો મારાં ખેતરોને
મારા કેશમાં ધૂપેલની જેમ નાખીને ફરતો હતો.
પણ, એ વાતને કોણ માનશે?

ઇયળબેન, તમે પાંદડે પાંદડે હળોતરાં કરો
ને હું કાગળે કાગળે –
આપણને કશું હાથમાં નહીં આવે
હવે હળને સત્ નથી ચડતું ઇયળબેન
હવે શબ્દોને સત્ નથી ચડતું ઇયળબેન.

ઇયળબેન, ક્યારેનોય સૂતો હતો હું
હમણાં જ નિદ્રાદેવી પધારશે એમ માનીને
પણ એવું ન બન્યું.
કોઈક મને કહે છે:
તારાં હાડકાંના ધોળા રંગમાં તરતી
ઈશ્વરની આંખ તને નડી રહી છે;
તો વળી કોઈક એમ પણ કહે છે:
તારી કીકીઓ પર સનેપાતનાં રાજ બેસી ગયાં છે;
તને હવે કદી પણ નિદ્રા નહીં આવે.
હમણાં જ આકાશવાણી થઈ:
તારા મેરુંદંડ તળે
તારી ભાષાની બારાખડી
શેવાળની જેમ પડી છે,
એ પાછી જીવતી નહીં થાય ત્યાં સુધી તું...
જે હોય તે ઇયળબેન
પણ પૂછું એક સવાલ:
તમે મારા વતી ઊંઘી શકો ખરાં?
અને ઊંઘી શકો તો...

ઈયળબેન, આ અનિદ્રા મને
કશાનો અર્થ કરવા દેતી નથી.
મારી નજર સમક્ષ બાજરીનાં ડૂંડાં ઝૂલે
ને હું કાપવા જાઉં એમને તો મારું દાતરડું
ખાડામાં પગ પડે એમ
હવામાં પડે.

ઈયળબેન, મારે અર્થ કરવો છે મારો
તમારો;

મારે ચડાવવી છે પણછ
મારા શ્વાસને પાછી ફરી એક વાર,
આ જીભ પર સતત ચડી રહેલા કાટને મારે અટકાવવો છે,
મારી નાભિમાં ઊંડે ઊગેલા આકડિયાના મૂળમાં પડેલી
હનુમાનજીની મૂર્તિને મારે બહાર કાઢવી છે.
પણ, હું કશું જ કરી શકતો નથી ઈયળબેન
આવો ને, બેસો ને મારી કને
આપો ને મને આશ્વાસન જેમ તમે
આપ્યું હતું ઈશ્વરને
માણસ સર્જ્યા પછી એમ...

ઈયળબેન, શું કહ્યું?

તમારે પેલે પાર જવું છે એમ?

આઠ ફૂલા ને નવ વાવડીએ જવું છે એમ?

તમારે પણ કેડ મરડીને ઘડો ભરવો છે?

સોળસો પનિહારીની હારમાં જોડાવું છે તમારે?

શું કહ્યું?

તમારે પણ પેલા ધીરા ભગતની દીકરી

કીડીબેનના વાદે ચડવું છે એમ?

તમારી પાસે ઘડો નથી તો હું આપીશ.

રૂપલા બેડવું?

એ પણ હું આપીશ

જનમોજનમ આપું છું એમ.

પણ માથે બેડવું કઈ રીતે મૂકશો?

શું કહ્યું?

સોનાની ઈંદોણી પણ હું આપું તમને એમ?

એય પાછી રત્નોથી જડેલી?

પણ તમારા માથે ઈંદોણી રહેશે ખરી?

તમને હજાર હાથવાળાએ માથે બે આગિયા જડી આપેલા
એ તો તમને ‘નથી ઊંચકાતા’ એમ કહીને ફેંકી દીધા.
તો ઈંદોણી કઈ રીતે રહેશે?
અને તમારે કમર તો છે નહીં.
ઘડો ક્યાં મૂકશો?

શું કહ્યું તમે?
તમારે દયારામને મળવું છે એમ?
બાકીની જિંદગી તમારે
એમના ગળામાં ખેંચી કાઢવી છે એમ?

જવા દો બધી વાત ઈયળબેન
મેં પણ દયારામના કણઠમાં
પાછલી ખટઘડી કાઢવાની જીદ કરેલી
પણ, એ પહેલાં તો
દયારામ ખભે ખેસ નાખીને ચાલ્યા ગયેલા
અને હું? ત્યાર પછીના અવતારે અત્યારે બેઠો બેઠો
વાત કરી રહ્યો છું તમારી સાથે.
તમે સાંભળો છો કે...

ઈયળબેન,

પૃથ્વીના હૈડિયામાં શમી ગયેલાં વાવાઝોડાં
ફરી એક વાર પાછાં ફેણ માંડી રહ્યાં છે;
મનુષ્યો પોતાની ઇન્દ્રિયો વડે જે કંઈ સમજે છે
એ બધું જ જોતજોતાંમાં ઠીકરે રઝળતું થઈ જાય છે.
શું કહ્યું?

તમારે આ જગતને બરાબર અનુભવવું છે એમ?
અરે બહેન, જળમાંથી કોઈકે જળને તગેડી મૂક્યું છે,
ને થળમાંથી થળને,
માત્ર બચ્યાં છીએ હું અને તમે...

એ પણ ક્યાં સુધી?

ઈયળબેન, આપણા પડછાયા હવે
ગમે ત્યારે આપણને હુકમ કરશે
ને આપણે એમના તાબે થઈ જવું પડશે
પૃથ્વીના હૈડિયામાં શમી ગયેલાં વાવાઝોડાં
ફરી એક વાર પાછાં ફેણ માંડી રહ્યાં છે.

ઇયળબેન ઇયળબેન, જુઓ ને,
એક અશ્વ આવી રહ્યો છે
આપણી તરફ,
એની પીઠ પર છલકાઈ રહ્યું છે
એક સરોવર અજવાળાનું.
અને એ સરોવરમાં
તરી રહી છે નવસો નવ્વાણું નાવડીઓ.
એ નાવડીઓ ડોલી રહી છે
ઘડીકમાં
ડાબે
ઘડીકમાં
જમણે.

હમણાં જ આવી ચડશે એ અશ્વ અહીં
હમણાં જ ઠાલવશે એ અજવાળાનું સરોવર
પહેલાં ધૂળમાં, પછી મૂળમાં, પછી બારાખડીનાં બોત્તેર
કુળમાં
ને એ સાથે જ ઘર ઘરને નેવે નેવે
લટકશે તોરણ ઈશ્વરના હસ્તાક્ષરનાં.
પણ, એવું થશે ખરું ઈયળબેન?
જો ધૂળ અજવાળાં સામે રણે ચડશે
તો આપણું શું થશે?

ઇયળબેન, જ્યારે દેવો પણ આપણને
ભૂલી ગયા હોય ત્યારે
આપણે હેલો ગાઈને શું કરીશું?
જુઓને, ધૂળમાં પડેલાં આપણાં પગલાં પણ
આપણી સ્મૃતિ ગુમાવી બેઠાં છે.
શું કરીશું હવે?
તમે યુગોથી
એક પાંદડા પર
અટકીને ઊભાં છો;
જેમ હું બેઠો છું અહીં
એક હાથમાં સોય
અને
બીજા હાથમાં દોરો લઈને.
ઇયળબેન, જ્યારે દેવો પણ
આપણને ભૂલી ગયા હોય ત્યારે
તમે જ કહો,
આપણે ક્યા દેવનો હેલો ગાઈશું?

ઇયળબેન, વાત જાણો આમ છે
પાંદડેથી દૂર દખ્ખણો
એક દરિયો
ને એટલા જ દૂર ઓત્તરે
પહાડો.
પછી દરિયાની પેલે પારથી
નાવડીએ ચડીને આવ્યાં
વાવાઝોડાં
હજાર પગવાળાં
અને, પહાડોની પેલે પારથી
ઘોડે ચડીને આવ્યાં
પૂર
બાર ગાઉ પહોળી કીકીઓવાળાં.
તમે જ કહો ને ઇયળબેન
પાંદડું પણ શું કરે?
કઈ રીતે શિરચ્છેદ કરે
એ વાવાઝોડાંનો?

કઈ રીતે પહેરાવે એ બેડીઓ

પૂરને?

તમે તો ત્યારે ન હતાં

પણ મેં જોયા છે ત્યારે

તમારા અને મારા પૂર્વજોને

કચડાતાં

વાવાઝોડાંનાં પગને તળિયે

અને

ડૂબતાં

પૂરની બાર ગાઉં પહોળી કીકીમાં.

ઈયળબેન, હું એક કવિ,

હું તો જે થઈ ગયું છે એનોય સાક્ષી

અને જે થઈ રહ્યું છે એનોય સાક્ષી.

હું કરી કરીને શું કરું?

જે હવે પછી થવાનું છે

એના સાક્ષી બનવા

માથામાં ધુપેલ નાખી પટિયાં પાડું.

જો જો ને ઈયળબેન,
આવતી કાલે મનુષ્યોએ
પોતાના પડછાયા પોતાની પીઠ પર લાદીને ચાલવું પડશે;
જનમ વેળાએ જ બાળકોના હૈડિયે બેઠેલી હશે પાનખર;
સાપની પીઠ પર કેશવાળી ઊગશે;
ફૂકડાની પીઠ પર આકડિયાનાં ફૂલો ફૂટશે;
તમારે એ બધાંનાં સાક્ષી થવું છે?
તો ચાલો, પાંદડાં ખાવાનું છોડો
અને મારી જેમ માથે પટિયાં પાડવા માંડો...

ઇયળબેન, શું પૂછ્યું તમે?
કવિનું કામ શું એમ?
કવિનું સૌ પહેલું કામ
તો ચિત્રગુપ્તનાં પાપપુણ્યોનો હિસાબ રાખવાનું;
ને એમ કરતાં સમય બચે તો એમાં
ઘરતીકંપોને કક્કોબારાખડી
અને જ્વાળામુખીઓને સોએકડી શીખવવાનું;
ને એમ કરતાં જો સમય બચે તો
ગોકળગાયના
કે બાવળની શૂળના
કે પછી પેલાં વઢવાડિયાં ફૂલના
સનેડા લખવાનું.
ઓહ, તમારે પણ કવિ થવું છે એમ?
તમે પણ કવિ બની શકો ઇયળબેન

પણ, એ પહેલાં તમારે
રૂઢિપ્રયોગોનું ધાવણ ધાવવું પડે,
કહેવતોને કંઠમાં રાજ્યાશ્રય આપવો પડે,
ને તમે જે ખીલે નજર કરો
એ ખીલો પુષ્પ બનીને ખીલવો જોઈએ.
તમતમારે ખાચે જાઓ પાંદડાં
ઉકેલ્યે જાઓ બ્રહ્માંડના તાણાવાણા
વચ્ચે ગાંઠ આવે તો કહેજો મને
હું બેઠો છું અહીં અનરાધાર આત્મ તળે
હ્રસ્વ-દીર્ઘની કાતર લઈને...